DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

Ismertetések – Reviews – Rezensionen – Katsauksia – Рецензии

Say István: Bevezetés az izsor nyelv ismereteibe

Magánkiadás, 2017. www.izsor.hu

Valószínűleg kevés finugrista számára cseng ismerősen Say István neve. Korábban egy magyar–vepsze, vepsze–magyar nyelvű internetes szótáracska fűződött a nevéhez (ezt időközben nyelvtannal, történelmi, kultúrtörténeti információkkal és szövegközlésekkel bővítette ki, ld. www.vepsze.hu), majd egy rövid vót nyelvtant és szójegyzéket is készített (www.vót.hu), most pedig szintén a világhálón, egyelőre csak pdf-formátumban jelentette meg izsor nyelvkönyvét és szótárát (www.izsor.hu).

Say István magát „derűs amatőrnek" tartja, és sokszor szinte szabadkozik, hogy beleártja magát a nyelvészek dolgába. Az ELTE-n szerzett magyar nyelv és irodalom – népművelés szakos diplomát, majd afrikanisztika szakon is tanult. Művelődésszociológiából doktorált, később nemzetközi kapcsolatok szakot is végzett, s saját bevallása szerint mindig is a nyelvek bűvkörében élt. Észak nyelvei közül finnül és lettül tanult, majd a kis balti finnek felé fordult. Az alábbiakban a kisebb balti finn nyelvekkel foglalkozó anyagai közül az izsór nyelvkönyvét mutatom be.

A legelső kérdések e kis nép kapcsán: kik ők, s hogy nevezzük őket (hogy nevezik ők magukat)? A válasz nem egyszerű, az *inkeri* és az *izsór* még a közelmúltban is sokszor szinonimaként volt használatos.[1] (Say munkájában a népnév rövid magánhangzója nem elírás: a magyar szakirodalom az *izsór* nevet használja, Say viszont az *izsor* változatot preferálja).

Say István az Előszóban (11–13) röviden áttekinti e kérdéskört, s megállapítja, hogy a izsor a finnek egy része szerint finn nyelvváltozat, míg az észtek (és a magyarok) inkább önálló nyelvnek tartják. Később – szétválasztva az inkeri és az izsor népeket – pontosítja ezt: „az inkeriek valójában orosz földre települt finn népesség" (18). A finnugristák ma megkülönböztetik az izsórt és az inkerit. Előbbi az Inkere (oroszul Izsora) folyó vidékének (Ingermanlandnak) őslakos népessége, amely a sok évszázados erőszakos oroszosítás ered-

[1] Vö. pl. „Az inkeri vagy izsór nyelv korai délnyugat-karjalai és kései (XVII. századi) finn betelepülők nyelvének keveredéséből keletkezett" (Hajdú Péter: Uráli nyelvrokonaink. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978: 330).

ményeképp ortodox vallású (az ugyanitt élő vótokkal együtt csúdoknak nevezték őket a középkorban). Utóbbi az 1617-es sztolbovói svéd–orosz békekötés után a svéd uralom alá került Inkeri lutheránus vallású, bevándorló finn népessége (fi. inkerisuomalainen).

Say István könyve öt fejezetre oszlik: 1) Rövid izsor népismeret, 2) Rövid izsor nyelvtan, 3) Rövid izsor–magyar szövegtár, 4) Izsor–magyar kisszótár, 5) Magyar–izsor kisszótár. Áttekintésemet a fejezetek sorrendjében közlöm.

1. Rövid izsor népismeret (17–24). Say röviden áttekinti az izsorok történelmét az i. sz. első évszázadaitól kezdve. Írott forrásokban csak a 12. századtól kezdve szerepelnek. Hányattatott történelmük ugyanolyan sanyarú, mint a többi kis baltikumi népé, címszavakban: Novgorod, Moszkva, svéd–orosz háborúk, Pétervár, eloroszosodás, szovjet korszak, sztálini deportálások, peresztrojka, revitalizációs esély. A jelen helyzetről szólva Say idézi a 2010-es népszámlálás adatait, amely szerint csupán 300 főre tehető a létszámuk. E fejezet végkicsengése mégis enyhén optimista: „Ugyanakkor míg korábban a finnugor találkozókon az izsorokat az inkeri finnek képviselték, az új évezredben a legutolsó alkalmakon már a saját küldötteikkel tudtak megjelenni. Biztosnak tűnik, hogy lelkes leszármazottak az izsor nyelv megmentésére készülnek, és szerintük még korai az anyanyelvük végleges kihalásáról beszélni. Ennek a folyamatnak az egyik garanciája Vitalij Csernyavszkij oroszul tudók számára készített izsor nyelvkönyve, amely a nyelvleckéket követően izsor–orosz és orosz–izsor szótárrészt is tartalmaz” (20).

Say igyekszik elhelyezni az izsor nyelvet a rokon nyelvek sorában (22–24). Az alfejezet elején utal az esetleges ősi uráli–paleoszibériai kapcsolatokra, a jukagir rokonságára – véleményem szerint ez nem tartozik ide. Bemutatja a balti finn nyelvek csoportjait (északi: finn, karél,[2] vepsze, merja, izsor; déli: vót, észt, lív). Örvendetes, hogy a finnen belül elkülöníti a kvént, a meänkielit és az inkerit (nála: oroszországi, ingermanlandi finn); de megemlíti, hogy „erősödőben van az a csoportosítási felfogás is, amely a déliek és északiak között keletieket is elkülönít”. Ide ő a karélt, a vepszét és az izsort sorolja (a déli változatlan, az északiban így csak a finn marad). Jó lenne ezeket az állításokat szakirodalmi utalásokkal is megtámogatni. A balti finn nyelvek csoportosítása nem egyszerű feladat, a mai nyelvek kialakulása hosszú folyamat eredménye volt, a nyelvjárások/nyelvek születésének leírása bonyolult.

[2] A magyar szakirodalomban elterjedtebb a *karjalai* megnevezés (vö. fi. *karjalainen*); a *karél* orosz átvétel (vö. *карельский язык*).

Say e fejezetben adja meg (húsz pontban) az izsor nyelv legfőbb tipológiai jellegzetességeit, és szól röviden a nyelvjárásokról is. Munkája elején négy térképet is közread, ezt csak dicsérni lehet, nagyon hasznosak, talán itt is érdemes lenne egy-két térképrészletet közölni.

Elhagynám „Az izsor nyelv ősi areális kapcsolatai és nyelvrokonsági viszonyai" című táblázatot (10). Már maga a cím is félrevezető, hiszen itt nem az izsor ősi kapcsolatairól és viszonyairól van szó, hanem az egész finnugorságéról. Az izsor nyelvvel foglalkozó könyvnek nem feladata olyan kérdésekben állást foglalni, hogyan alakult ki/bomlott fel az uráli nyelvcsalád, mi a paleoszibériai és az uráli nyelvek viszonya, hová tartozik a mordvin, milyen ágba sorolható a kamcsatkai, a jenyiszeji és a jukagir stb. Ezzel nemhogy segítenénk a balti finn nyelvek iránt érdeklődők munkáját, hanem inkább elbizonytalanítjuk őket. Másrészt a családfa finnugor része sem igazán jó: elnagyolt, hiányos. Azt javasolnám, a szerző csak a balti finn nyelvek „ágrajzát" tartsa meg.

2. Rövid izsor nyelvtan

A hangtani fejezetben (25–30) a magán- és mássalhangzó-rendszer felvázolása után Say az egyes hangok kiejtését mutatja be. Az izsor vokálisok rendszere megegyezik a finnével, de a konszonánsok között jónéhány többlethang fordul elő. Gazdag a szibliánsok *(s, š, z, ž)* és az affrikáták *(c, č)* csoportja, vannak palatalizált hangok (izsor jelöléssel: *dj, lj, nj, tj*), idegen szavakban megjelenik az *f* és a zöngés zárhangok. Ez utóbbiakról ezt írja a szerző: „Mint a finnségi nyelvekben általában, eredetileg az izsorban sem ejtenek teljes értékű zöngés zárhangot a *b, d* és a *g* képzési helyén. Ezek a hangok ugyanakkor egyre gyakoribbak a szavak oroszból való átvételének okán. Másrészt a visszatanulást követően izsorul megszólalók artikulációs bázisának fejlődése – lévén ők főleg fiatal felnőttek – zömüknél már az orosz kiejtéshez igazodva zárult le. Feltételezhető tehát, hogy a feléledő izsorban már karakteresebb zöngés zárhangok hangzanak" (25). – Érdekes fonetikai kutatási téma lehet ez a közeljövőben.

A fokváltozás bemutatása során talán célszerűbb lenne a kvantitatív és a kvalitatív változásokat, ill. a teljes asszimilációkat külön csoportokban felvázolni.

A névszók alaktana (31–44). Örömmel tapasztaltam, hogy Say – korábbi felfogásával ellentétben – a szintaktikai esetek sorában a nominativus, genitivus és partitivus mellett számol az accusativussal is. (A modern finn nyelvtanokban az accusativus „száműzése" figyelhető meg. Lehet, hogy az újszerű grammatikák boldogulnak accusativus nélkül, de a finnt idegen nyelvként el-

sajátítóknak véleményem szerint tanítani kell az accusativust.) A finn névszórendszerhez képest az izsorban egy többletrag van, az exessivus (eredethatározó).

A finnségi nyelvekhez hasonlóan sok a ragozási típusok száma, Say 21 ragozási típust mutat be, s ezekhez jön még a fokváltakozás…

A fejezet záró részében a szerző áttekinti a melléknevek, számnevek, névmások, határozószók, névutók és elöljárószók sajátosságait. Külön szól a plurale tantum jelenségéről.

Az igék alaktana (45–53). Az izsor igerendszer alapvetően hasonlít a finnre, eltérés az igenemekben (cselekvő, szenvedő és visszaható) és az igeszemléletben, az aspektusban van: az izsor igealak lehet „a folyamatos és befejezett érzetű nézőpont mellett konkrétan kezdő nézőpontú is" (45). Ez utóbbi aspektust a *noissa* 'kezd, elkezd' segédigével alkotják meg: *noizin tekömää* 'csinálni kezdtem'.

Az egyszerű és az összetett igealakok tárgyalása közé ékelődik be az igenevek rendszere, ezt talán logikusabb lett volna az igék után tenni (még annak ellenére is, hogy az összetett igék egyik építőköve a participium). Az izsorban I. és II. infinitivus van, utóbbi *(-maa-/-mää-)* alakilag a finn III. infinitivusnak felel meg. Ennek van abessivusi, inessivusi és elativusi alakja.

A tagadó igék rendszere megegyezik a finnével. A passzívumnak csak egy alakja van (ezt Say 3. személyűnek veszi): *tehhää* 'csináltatik', *ei tehhä* 'nem csináltatik', *tehtii* 'csináltatott', *ei tehty* 'nem csináltatott' (a közvetlen magyar fordítása a passzívumnak mindig nehézkes, inkább példamondatokat kellett volna megadni – sajnos, az alaktani részben általában is kevés példával találkozunk).

Say felveszi a visszaható igék csoportját is, mert „az így képzett igeforma a teljes ragozási rendszerben használatos" (53), pl. *lask-ia* 'leereszt' > *lask-iissa* 'leereszkedik', *pess-ä* 'mos' > *pess-iissä* 'mosakodik', *heit-tää* 'dob' > *heit-tiissä* 'dobálja magát'.

Say 15 igeragozási típust ad meg (a mai finn nyelvtanok hattal szoktak számolni).

Érdekes csoportja az idézőjelek között megnevezett „igekötők"-é (60). Ez szintén hasonló a finn rendszerhez, pl. *noissa yllää* 'felemelkedik', *henkähtää sissee* 'belélegez', *panna päälle* 'felvesz', *vizata poiz* 'kidob, eldob', *tunkelma yli* 'átmászik', *männä poiz* 'elmegy'. Kérdés, mennyiben őrzi határozószó jellegét a *kiin (ottaa kiin* 'elkap, megfog', *naksahtaa kiin* 'bekattint') és a *vastaa* (*ottaa vastaa* 'elfogad', *väittää vastaa* 'ellentmond').

Szókincsbővítés (61–64). Itt a szóképzésről és a szóösszetételről olvashatunk: a legfontosabb deverbális és denominális verbum- és nomenképzőket

és összetételtípusokat mutatja be a szerző. Ami a szókincs rétegződését illeti, csak a Say által szóátvételnek nevezett alfejezet néhány példáját ismerhetjük meg: vándorszavak (*teleffoona* 'telefon', *tiligramma* 'távirat – van még ilyen?), és persze az orosz jövevényszavak garmadája (pl. *gluhhoi* 'süket', *praznikka* 'ünnep', *šuutka* 'tréfa'), egy-két német (valószínűbb, hogy svéd) szóval kiegészítve (*frouva* 'hölgy', *herra* 'úr').

A Rövid mondattani tallózás (65–68) fejezetben olvashatunk a szórendről (alapvetően kötetlen, mint a magyar), az állítmányról (lehet igei és igei-névszói, pl. *hää ono mykkä* 'ő [van] néma'), az alanytalan mondatokról (pl. *Sattaa.* 'Esik.', *Pakaissoo.* 'Fagy.'), a vonzatokról és a habeo-szerkezetről. Itt talán nem a *miul ono jano* 'szomjazom (= nekem szomjúságom van)' mondattípussal kellene kezdeni, hanem 'a nekem van autóm' típusúval.

Kissé meglepő módon a mondattani részben kaptak helyet a szólások (pl. *karvat noistii pörhille* 'égnek állt a haja', *looa karsahan kacon* 'ferde szemmel néz rá', *näyttää hapanutta naamaa* 'savanyú képet vág' stb.).

3. Rövid izsor szövegtár (69–80). Ebben négy(féle) szöveg kapott helyet: Miatyánk, Rúnarészletek, Népmesék, Popdalszöveg. A Miatyánk[3] esetében jó volna, ha megtudhatnánk, mikori fordítás (Say archaikusnak minősíti, de még hozzávetőleges évszámot sem közöl), s vajon vannak-e régebbiek/újak.

A Rúnarészletek alatt egy hat- és egy ötsoros archaikus szöveget olvashatunk, a mesék rovatba négy történet került. Az inkeri könnyűzenei életben tájékozatlan lévén nem tudom, a *Kuule! Laulan keeles vanas, keeles unohetas sinno vart Täss eväd ketki saa tolkko, mut miä laulan ei heitä vart!* kezdetű dal vajon előkelő helyet foglal-e el az inkeri slágerlistán, de mindenképpen jónak tartom az ilyen szövegtípus beemelését is (hátha még lenne hozzá kotta is!). – Nagyon jó, hogy Say a szövegekhez – saját – magyar fordítást is közread.

4. Izsor–magyar (81–160) és magyar–izsor kisszótár (161–208). Ezek összességében mintegy öt-, ill. háromezer szócikket tartalmaznak. A névszói címszók után zárójelben a Sg.Gen, Part, Iness, Illat alakok állnak, az I. infinitivusban megadott igei címszót a II. infinitivus, a praesens Sg1 és Sg3 alakja,

[3] Tat meiden, kudam taivhil, i svätikahase nimi siun, tulkaa carstv siun, tehkahase vald i mal kut taivhal! Leib meiden joga-päiväline anda meile näile päiväle, i jäta meile velgad meiden, kut i möö jätamma velgnikoile icemoi, i ala anda meit hubale, no kaice meit pahas päin!

valamint az, imperfectum Sg1 és Sg3 formája követi. Sok szócikkben olvashatunk példaanyagot: szintagmákat, vonzatszerkezeteket.

A szótár anyaga elsősorban Vitalij Csernyavszkij nyelvkönyvének *(Ižoran keel – Ижорский язык)* szóállományán alapul.

Say István munkája összességében hiánypótló jellegű, s ezért feltétlenül üdvözlendő. A szerző jól összefogott, világos alapinformációkat tár az olvasó elé az inkeriek múltjáról és jelenéről, nyelvéről és kultúrájáról. Szótára úttörő vállalkozás. Természetesen anyagát lehet még bővíteni (főleg a szövegeket lenne érdemes gazdagítani), több helyen lehet és kell is pontosítani – remélhetőleg a szerző ezt a közeljövőben meg is teszi.

Végezetül egy általánosabb tanácsot adnék: a magyar olvasó valószínűleg minden esetben a finn után kezdi el az inkeri nyelv tanulását, emiatt célszerű lenne nagyobb hangsúlyt fektetni a kontrasztív információkra, érdemes lenne a hangtani információkat, de főleg a névszó- és igerendszert a finnel összevetve bemutatni.

MATICSÁK SÁNDOR